

Ügyszám: **936/A/2003**
Első irat érkezett:
Az ügy tárgya:
Előadó **Kukorelli István Dr.**
alkotmánybíró:
Támadott jogi aktus:

Határozat száma: **18/2004. (V. 25.) AB határozat**

ABH oldalszáma: **2004/303**

Kelte: **Budapest, 2004.05.24**

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

Az Alkotmánybíróság a köztársasági elnöknek az Országgyűlés által elfogadott, de még ki nem hirdetett törvény alkotmányellenessége előzetes vizsgálatára benyújtott indítványa alapján meghozta a következő

határozatot:

Az Alkotmánybíróság megállapítja: a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló, az Országgyűlés 2003. december 8-ai ülésnapján elfogadott törvény 1. §-a alkotmányellenes.

Az Alkotmánybíróság ezt a határozatát a Magyar Közlönyben közzéteszi.

Indokolás

I.

1.1. Az Országgyűlés 2003. december 8-ai ülésnapján törvényt fogadott el a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) módosításáról. Az elfogadott törvény (a továbbiakban: Btkm.) megváltoztatja a Btk. 269. §-ában foglalt közösség elleni izgatás büntetőjogi tényállásának több elemét és kiegészíti azt egy új (2) bekezdéssel. A Btkm.-mel szemben a köztársasági elnök alkotmányos aggályokat fogalmazott meg, ezért a törvényt nem írta alá, hanem a 2003. december 22-én kelt indítványában – az Alkotmány 26. § (4) bekezdésében biztosított jogkörénél fogva – az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 1. §-ának a) pontja, 21. § (1) bekezdésének b) pontja és a 35. §-a alapján a Btkm. előzetes alkotmányossági vizsgálatát kezdeményezte.

A köztársasági elnök álláspontja szerint a Btkm. által módosított Btk. 269. § (1) bekezdése sérti az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében foglalt szabad véleménynyilvánítás jogát, mert a „gyűlöletre izgat” fordulat azt a veszélyt hordozza magában, hogy az e fogalmat értelmező bíróságok leszállítják a büntethetőség küszöbét, az „erőszakos cselekményre hív fel” elkövetési magatartás pedig azért alkotmánysértő, mert nem jár

egyéni jogok sérelmének a veszélyével. A Btkm. által beiktatott Btk. 269. § (2) bekezdése - a köztársasági elnök véleménye szerint - azért sérti a véleménynyilvánítás szabadságát, mert a köznyugalmat elvontan, általánosan védi. Ezen túl, az indítványban foglaltak alapján e bekezdés ellentétben áll az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében elismert emberi méltósághoz való jog részét alkotó önrendelkezési joggal is.

1.2. A köztársasági elnök indítványának ismeretében eljuttatta véleményét az Alkotmánybírósághoz a Btk. módosításáról szóló törvényjavaslatot benyújtó igazságügy-miniszter.

2.1. Az Alkotmánybíróság az indítvány elbírálásakor az Alkotmány alábbi rendelkezéseit vette alapul:

„2. § (1) A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.”

„8. § (1) A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége.

(2) A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.”

„54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelytől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.”

„61. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze.”

2.2. A Btk. hatályban lévő 269. §-a alapján a közösség elleni izgatás törvényi tényállása a következőképpen szól:

„269. § Aki nagy nyilvánosság előtt

a) a magyar nemzet,

b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen

gyűlöletre uszít, bűntett miatt három évig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.”

2.3. A köztársasági elnöki indítvánnyal támadott Btkm. a következőképpen rendelkezik:

„1. § A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 269. §-ának helyébe a következő rendelkezés lép:

»269. § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt valamely nemzet, vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre izgat, vagy erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel, bűntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki nagy nyilvánosság előtt az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy mást vagy másokat a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt becsmérel vagy megaláz, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.«

2. § Ez a törvény a kihirdetését követő tizenötödik napon lép hatályba.”

Az Alkotmánybíróság jelen ügyben is hangsúlyozza, hogy „a faji, etnikai, nemzetiségi, vallási szempontú alsóbb- vagy felsőbbrendűséget hirdető nézetek, a gyűlölködés, megvetés, kirekesztés eszméinek terjesztése az emberi civilizáció értékeit veszélyeztetik.” [30/1992. (V. 26.) AB határozat (a továbbiakban: Abh1.), ABH 1992, 167, 173.] A faji, etnikai, nemzeti vagy vallási közösségekkel és tagjaikkal szembeni uszító, gyalázkodó, gyűlölet- és hisztériakeltő megnyilvánulások ugyanis az emberi civilizáció ellen hatnak. Az ilyen jelenségekkel szembeni határozott fellépés mindenkitől, és különösen a közélet szereplőitől elvárható.

Az Alkotmánybíróságnak azonban jelen ügyben, előzetes normakontroll keretében, abban a kérdésben kellett állást foglalnia, korlátozható-e alkotmányosan a véleménynyilvánítás szabadsága olyan mértékben, ahogyan a jogalkotó a Btkm. által a szélsőséges megnyilvánulásokat kriminalizálni kívánja.

1.1. A kérdés megválaszolásakor az Alkotmánybíróság abból indult ki, hogy az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított véleményszabadság a kommunikációs jogok anyajoga, amely egyrészt az egyén önkifejezését, illetve személyisége szabad kibontakoztatását teszi lehetővé, másrészt az egyénnek a társadalmi és politikai folyamatokban való tevékeny és megalapozott részvételét biztosítja. Emellett az Alkotmánybíróság hangsúlyozza, hogy az eltérő nézeteket, álláspontokat, elképzeléseket egymással ütköztető politikai vita a demokrácia sajátja. A vélemény elfojtása vagy napvilágra kerülésének megakadályozása nem teszi a véleményt meg nem születetté, és nem gátja valamely nézet elterjedésének. A társadalom szellemi gazdagodása a véleményszabadságtól is függ: csak akkor van esély a téves nézetek kiszűrésére, ha szabad és nyilvános vitákban ütközhetnek ellentétes vélekedések, és ha a mégoly szélsőséges nézetek is napvilágra kerülhetnek.

A szólás szabadságának állapota a demokrácia fokmérője. Minél kevesebb korlátozás nélkül érvényesülhet a véleményalkotás és -nyilvánítás joga, annál biztosabb lábakon áll az alkotmányos demokrácia. Egy valóban szabad társadalomban a szélsőséges nézetek hangoztatása önmagában nem idéz elő zavargásokat, hanem hozzájárul a köznyugalom és közrend alakításához, a lakosság toleranciaszintjének emeléséhez. Ahol „sokféle véleménnyel találkozhatnak az emberek, a közvélemény toleráns lesz”. [Abh1., ABH 1992, 167, 180.; 18/2000. (VI. 6.) AB határozat (a továbbiakban: Abh4.), ABH 2000, 117, 128.]

A türelmes, a szólás valódi szabadságát biztosító társadalom visszahat az egyénre, erősíti polgárainak jellemét, olyan intellektuálisan független személyeket nevel, akik autonóm módon képesek életük irányítására, az általuk vallott eszmék és értékek iránt elkötelezettek, de nyitottak a más véleményt vallók és másként gondolkodók érveire.

A véleményszabadság védelmének a demokratikus társadalmakban a jogállamiság által megkövetelt minimumszintjét biztosítani hivatott nemzetközi emberi jogi dokumentumok is a véleményalkotás szabadságát, az eszmék megismerésének és közlésének szabadságát hirdetik. [Emberi jogok egyetemes nyilatkozata 19. cikk, Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (a továbbiakban: Egyezségokmány) 19. cikk, Emberi jogok európai egyezménye 10. cikk, az Európai Unió Alapvető jogok karta (a továbbiakban: Karta) II. fejezet 11. cikk] Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a felfogásában, amely a magyar joggyakorlatot alakítja és kötelezi, a véleménynyilvánítás szabadsága a demokratikus társadalom alappilléreinek, haladásának és az egyén kibontakozásának egyik feltétele. Ez a szabadság az olyan véleményeket is megilleti,

amelyek sértőek, meghökkentőek vagy aggodalmat keltenek. Ezt követeli meg a pluralizmus, a tolerancia és a felvilágosultság, amely nélkül a demokratikus társadalom elképzelhetetlen. (Eur. Court H. R., Handyside v. United Kingdom, Judgment of 7 December 1976, Series A no 103, para 41., Jersild v. Denmark, Judgment of 23 September 1994, Series A no 298, para 37, Zana v. Turkey, Judgment of 25 November 1997, para 51.)

1.2. A fenti nemzetközi emberi jogi dokumentumok és az Alkotmány 61. §-a is védelemben részesítik a véleménysszabadságot, bizonyos esetekben azonban lehetővé teszik e jog korlátozását.

Az Egyezségokmány 20. cikkének 2. pontja az izgató beszéd tiltását követeli a részes államoktól. „Törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji, vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat.”

A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban, 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény 4. pontja alapján a részes államok

„a) Törvény által büntetendő cselekménnyé nyilvánítják a faji felsőbbrendűsége vagy gyűlöletre alapozott eszmék terjesztését, a faji megkülönböztetésre való izgatást, valamint bármely faj, illetve más színű vagy más etnikai származású személyek csoportja ellen irányuló minden erőszakos cselekedetet vagy arra való izgatást, továbbá fajgyűlölő tevékenység mindenféle támogatását, annak pénzelését is beleértve;

b) Törvényellenessé nyilvánítanak és betiltanak minden olyan szervezetet, valamint szervezett és minden egyéb propagandatevékenységet, amely a faji megkülönböztetést előmozdítja vagy arra izgat, az ilyen szervezetekben vagy tevékenységben való részvételt pedig törvény által büntetendő cselekménynek tekintik;

c) Nem engedik meg, hogy országos, vagy helyi hatóságok vagy közintézmények a faji megkülönböztetést előmozdítsák vagy arra izgassanak.”

Nemcsak az ENSZ keretei között létrejött nemzetközi egyezmények, hanem az Európa Tanács és az Európai Unió egyes intézményei által kibocsátott dokumentumok is különös figyelmet fordítanak a rasszizmus és a gyűlöletbeszéd elleni fellépésre. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (97) 20. számú ajánlásának 4. alapelve a következőképpen rendelkezik: „[a] nemzeti jogrendszernek és gyakorlatnak lehetővé kell tennie azt, hogy a bíróságok figyelembe vegyék, hogy a gyűlöletbeszéd egyes esetekben olyan sértő lehet az egyénekre vagy csoportokra nézve, hogy ezért nem élvezzi az Emberi jogok európai egyezményének 10. cikke által egyéb véleménynyilvánítási formáknak biztosított védelmet. Ez a helyzet, amikor a gyűlöletbeszéd az Egyezményben és kiegészítő jegyzőkönyveiben biztosított jogok és szabadságok megsemmisítését vagy az Egyezményben megengedettnél nagyobb mértékű korlátozását célozza.”

Az Európai Unió Bizottsága által előterjesztett, a rasszizmussal és az idegengyűlölettel szembeni fellépésről szóló kerethatározat-tervezet célja is az, hogy a tagállami jogalkotás hatékonyan vegye fel a harcot a rasszizmus ellen, ugyanakkor a kerethatározat-tervezetet tárgyaló Európai Unió bel- és igazságügyi együttműködés Tanácsa ülésén több tagállam is fenntartásának adott hangot, aminek eredményeképpen az elnökség a kerethatározat-tervezet szövegének megváltoztatását javasolta. Eszerint a szövegben utalni kell az Európai Unióról

szóló Szerződés 6. cikkére és arra, hogy a tagállamok alkotmányos elveit és értékeit a kerethatározat nem kívánja csorbítani. [Report on the proposal for a Council framework decision on combating racism and xenophobia (COM(2001) 664 - C5-0689/2001 - 2001/0270(CNS))]

Ez összhangban van a Karta preambulumban olvasható azon gondolattal, hogy a Karta megerősíti a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiban gyökerező jogokat.

A Magyarország által vállalt nemzetközi szerződéses kötelezettségek nem jelentik azt, hogy a jogalkotó a szabad véleménynyilvánításhoz fűződő alapjogot figyelmen kívül hagyhatná a szélsőséges megnyilvánulások elleni állami fellépés szabályozásakor. A nemzetközi szerződésben foglalt kötelezettségek teljesítését célzó jogalkotás esetében is irányadó az Alkotmány által felállított jogvédelmi mérce, valamint a magyar Alkotmánybíróság által kialakított szükségességi/arányossági teszt. Vagyis egy esetleg szükségesnek minősülő, szélsőséges megnyilvánulást tiltó szabálynak is meg kell felelnie az arányosság követelményének.

Az Alkotmány 8. § (2) bekezdéséből következően ugyanis a szabad véleménynyilvánítás jogára vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, de lényeges tartalmát törvény sem korlátozhatja. Az alkotmánybírósági gyakorlat szerint az Alkotmány 8. § (2) bekezdése alapján „[a]z állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközeihez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát önmagában nem elegendő, hogy az másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni.” (Abh1., ABH 1992, 167, 171.) A véleménysszabadság kitüntetett szerepét hangsúlyozó alkotmánybírósági határozatok kiemelik: a véleménysszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni, e jog ugyanis törvénnyel is csak kivételesen és szűk körben korlátozható egy másik alapjog vagy alkotmányos érték védelmében. [Abh1., ABH 1992, 167, 178.; 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 223.; 12/1999. (V. 21.) AB határozat (a továbbiakban: Abh2.), ABH 1999, 106, 111.]

III.

1. A köztársasági elnök indítványában foglaltak szerint a Btkm., azáltal, hogy a Btk. 269. §-ában a „gyűlöletre uszítás” fogalma helyett a „gyűlöletre izgatás” kifejezést használja, az Alkotmány 61. § (1) bekezdését alkotmány sértő módon korlátozza. Fennáll ugyanis annak veszélye, hogy a „gyűlöletre izgat” kifejezést alkalmazó bíróságok – a Legfelsőbb Bíróság jogértelmezését követve – leszállítják az Alkotmánybíróság által az Abh1.-ben megállapított büntethetőségi küszöböt, sértve ezzel az Alkotmány 61. § (1) bekezdését. Az új szabályozás e bizonytalanság miatt nem felel meg az Abh2. által megfogalmazott, „a jogbiztonság, az alkotmányos büntetőjog határozottságot, egyértelműséget, az önkényes jogalkalmazás lehetőségét kizáró követelményének” sem. (ABH 1999, 106, 110-111.)

2.1. Ahogyan azt az Alkotmánybíróság többször hangsúlyozta, az Alkotmány 61. §-a alapján maga „a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül”, e rendelkezés „nem bizonyos eszmék, tények és vélemények tekintetében biztosítja csupán a szabad véleménynyilvánítást, hanem magát a véleménynyilvánítás lehetőségét részesíti védelemben”. [Abh1., ABH 1992, 167, 179.; 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 223.]

A sokszínű nézetek jelenléte a plurális, demokratikus társadalom lényege. A változatos hangok lehetőséget nyújtanak az autonóm egyén számára a választásra, az egymással versengő érvek felvonultatása pedig hozzájárul a felmerülő társadalmi probléma mielőbbi megoldásához. Az állam ezért, pusztán azok tartalma alapján nem tilthatja be bizonyos nézetek kinyilvánítását, terjesztését, és nem nyilváníthat egyes álláspontokat más álláspontoknál értékesebbnek, azzal ugyanis sértené az egyének egyenlő méltóságú személyekként kezelésének követelményét (egy ilyen tilalom azt eredményezné, hogy az emberek bizonyos csoportjai nem adhatnak hangot személyes meggyőződésüknek), illetve az egyes nézetek kizárásával még a politikai diskurzus kialakulása előtt lehetetlenné tenné a minden releváns véleményt megjelenítő, szabad, eleven és nyitott vita létrejöttét.

A szélsőséges nézetek esetében sem a vélemény tartalma, hanem a közlés közvetlen, belátható következménye alapozza meg a szólásszabadság korlátozását, a polgári jogi, avagy bizonyos esetekben a büntetőjogi felelősségre vonást.

2.2. Azt, hogy a szélsőséges megnyilvánulások esetén az Alkotmány 61. § (1) bekezdésével összhangban milyen esetekben alkalmazható büntetőjogi szankció, az Alkotmánybíróság az Abh1.-ben a következőképpen határozta meg:

Indokolható a büntetőjogi jogkövetkezmény kilátásba helyezése, ha a cselekmény eléri azt a szintet, amely alkalmas arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsa, amelyből gyűlölet keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet. Ha egy ilyen cselekmény következtében a köznyugalom megzavarása mögött „ott van nagyszámú egyéni jog megsértésének a veszélye is: a csoport ellen felszított indulat fenyegeti a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát (szélsőséges esetben életét is), megfélemlítéssel korlátozza őket más jogaik gyakorlásában (köztük a szabad véleménynyilvánításban)”. A gyűlöletre uszítás esetében az emberi méltósághoz fűződő és más, az alkotmányos értékrendben magasan álló szabadságjog sérelmének veszélye indokolja a büntetőjogi védelmet, valamint az a cél, hogy a gyűlöletre uszítás lehetséges sértettjei: a nemzeti, etnikai, faji, vallási csoportok, illetve a lakosság egyes csoportjai tagjainak alapjoggyakorlását ne tegyék lehetetlenné a velük szemben megnyilvánuló előítéllettel teli, gyűlölködő és megvető kijelentések.

Nem arról van szó tehát, hogy a törvényhozó az igazságtalan, a bántó vagy akár a sokkoló véleményközlést szankcionálja a „gyűlöletre uszítás” büntethetővé tételekor. Az Alkotmány ugyanis mindenki számára biztosítja a szabad kommunikációt, amely „processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt – különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke”. [Abh1., ABH 1992, 167, 179.; 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 223.; Abh4., ABH 2000, 117, 121.] A szabad véleménynyilvánítás jogának korlátozására a „gyűlöletre uszítás” esetében az egyéni alapjoggyakorlás sérelme, illetve annak közvetlen veszélye miatt kerül sor.

Végül fontos, hogy a köznyugalomban okozott veszély ne csupán

feltételezés legyen, és a legalább hipotetikus visszacsatolás (a közlés alkalmas a köznyugalom megzavarására) elengedhetetlen. A köznyugalom megzavarásának intenzitása ugyanis „egy bizonyos mérték fölött („clear and present danger”) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását”. (Abhl., ABH 1992, 167, 178-179.)

A gyűlöletre uszítás elkövetési magatartás esetében – egyéni alapjogok és a köznyugalom védelme érdekében – szükséges a szólásszabadság büntetőjogi korlátozása, mert e magatartás „egyént és társadalmat érintő hatásai, következményei olyan súlyosak, hogy más felelősségi formák, így a szabálysértési vagy polgári jogi felelősségi rendszerek eszközei elégtelenek az ilyen magatartások tanúsítóival szemben”. (Abhl., ABH 1992, 167, 176.) A demokratikus társadalmi rend fennmaradása, „az erőszakról és az erőszakkal való fenyegetésről, mint a konfliktusmegoldás eszközeiről való lemondás”, valamint konkrét egyéni alapjogok védelme érdekében az állam jogosan helyez kilátásba büntetőjogi szankciót az ezen értékeket és jogokat fenyegető megnyilvánulások elkövetőivel szemben.

3. Az Alkotmánybíróság a továbbiakban azt vizsgálta, a „gyűlöletre izgatás” elkövetési magatartást tartalmazó új büntetőjogi tényállás a fenti követelményeknek megfelelően korlátozza-e az Alkotmány 61. § (1) bekezdését.

3.1. A Btkm. által megállapított Btk. 269. § (1) bekezdése által védett jogi tárgyak változatlanok. (A kivétel, hogy a hatályban lévő Btk. 269. §-ával szemben a Btkm. által beiktatott 269. § (1) bekezdésben a védendő jogtárgy nem csupán a magyar nemzet, hanem minden nemzet.) A nagy nyilvánosság előtti elkövetés szintén büntetőjogi tényállási elem maradt. A Btkm. megalkotásával azonban az elkövetési magatartást a gyűlöletre izgatásban jelölte meg a törvényhozó.

Az Alkotmánybíróság a közösség elleni izgatás büntetőjogi tényállásának jogtörténeti alakulását az Abhl.-ben már tanulmányozta, és megállapította, hogy az 1878. évi V. törvénycikkedtől (Csemegi Kódex) az 1961. évi V. törvény hatálybalépéséig a bűncselekmény elkövetési magatartása a gyűlöletre izgatás volt, majd ezt követően változott a gyűlölet keltésére alkalmas cselekmény elkövetésére, és csak az 1989. évi XXV. törvény vezette be az uszítás fogalmát. Ez utóbbi jogszabály „az állam elleni bűncselekmények közül kiemelte az izgatást, és a köznyugalom elleni bűncselekmények között, – a büntetőjogi felelősséget lényegesen korlátozva – a »közesség elleni izgatás« új tényállását fogalmazta meg. A büntetőjogi felelősség korlátozását egyrészt a védendő jogi tárgyak körének szűkítése, másrészt a nagy nyilvánosság alaptényállási elemmé tétele eredményezte”. (Abhl., ABH 1992, 167, 169.)

Az Abhl. a Btk.-nak az 1989. évi XXV. törvény 15. §-ával megállapított 269. §-áról foglalt állást a következőképpen:

„Értelmezést igényel továbbá a gyűlöletre uszításban megjelölt elkövetési magatartás. Önmagukban a szavak is általánosan ismert tartalommal bírnak. A gyűlölet az egyik legszükségesebb negatív, a Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint (2. kötet 1132. o.) nagyfokú ellenséges indulat. Aki uszít, az valamely személy, csoport, szervezet, intézkedés ellen ellenséges magatartásra, ellenséges, kárt okozó tevékenységre biztat, ingerel, lázít (Értelmező Szótár 7. kötet 59. o.). Tekintettel arra, hogy már a Csemegi Kódexben is a

gyűlésre izgatás volt az elkövetési magatartás, a jogalkalmazók a konkrét esetek megítélésében több mint 100 év értelmezési gyakorlatára támaszkodhatnak. A Curia már a századfordulón több döntésében nagy szabadsággal határozta meg az izgatás fogalmát: A törvény eme kifejezés alatt »izgat« nem valamely kedvezőtlen és sértő véleménynek nyilvánítása, hanem olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlés keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet (Büntetőjogi Döntvénytár 7. köt. 272. 1.).» (Abh1., ABH 1992, 167, 177-178.)

Az Abh2., - amely a Btk.-nak az 1996. évi XVII. törvény 5. §-ával megállapított 269. §-áról foglalt állást, megsemmisítve az új elkövetési magatartásként büntetni rendelt „gyűlés keltésére alkalmas egyéb cselekményt” - hangsúlyozta: a gyűlésre uszítás az a cselekmény, amelynek esetében a szólásszabadság büntetőjogi korlátozása alkotmányosan elfogadható.

„Az Alkotmánybíróság az Abh.-ban e bűncselekmény tekintetében a büntethetőség alkotmányos küszöbét a gyűlésre uszításban határozta meg. Amint azt az Abh.-nak a II. 3.2. pontban bemutatott megállapításai tartalmazzák, a már száz éve követett bírói gyakorlat szerint is csakis az uszítás foglalta magában azt a »bizonyos mérték« fölötti veszélyt, amely a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását megengedhetővé teszi. A gyűlés keltésére alkalmas egyéb cselekmény büntetése leszállítja a korlátozhatóság küszöbét. Ha a veszély eléri azt a nagyságrendet, amit az uszítás, akkor nincs szükség az »egyéb cselekmény« elkülönítésére, mert az uszítás tényállása elnyeli az ilyen magatartást.” (Abh2., ABH 1999, 106, 110.)

3.2. Az Alkotmánybíróságnak jelen ügyben arra kell választ adnia, hogy a Btk. 269. § (1) bekezdésében a gyűlésre uszítás tényállásnak gyűlésre izgatásra való felcserélése nem eredményezi-e az Abh1. és Abh2. által alkotmányosnak elismert büntethetőségi szint csökkenését.

Az elmúlt évek bírói joggyakorlata azt mutatja, jogértelmezési nehézségek merültek fel abban a kérdésben, mi tekinthető uszításnak, s hogy egy-egy konkrét esetben mikor éri el a büntethetőség határát a szélsőséges megnyilvánulás. A Legfelsőbb Bíróság határozataiban foglaltak alapján az izgatás és az uszítás egymástól eltérő magatartásokat jelölő fogalom. A kettő között tartalmi különbség van, az izgatás az értelemhez szól, az uszítás az ösztönökre, érzelmekre apellál, mozgósít. Az uszítás megállapítása tehát - a bírói jogértelmezésben - súlyosabb magatartást kíván.

„Az elsőfokú bíróság a gyűlésre uszítás fogalmának a meghatározásánál helyesen járt el, amikor az Alkotmánybíróság 30/1992. (VI. 26.) határozatában kifejtetteket vette figyelembe. Mivel a törvényi tényállásban szereplő kifejezéseket maga a Btk. nem határozza meg, azok köznyelvi értelmét kell figyelembe venni. [...] A vádlottak kijelentései - elsősorban az I. r. vádlotté - az uszítás határát »súrolták«, de nem lépték túl azt, mert gyűlés keltésére esetleg alkalmasak voltak, de nem ingereltek aktív gyűlésre.” (Legf.Bír.Br. I. 1062/1996.; BH 1997. 165.)

„Az izgatás a gondolat olyan nyilvános kifejtése, amely meghatározott jelenségekkel kapcsolatosan tudat- és érzelemformáló, s ebből következően esetenként indulatébresztő

ráhatást gyakorol mások pszichikumára. Amíg azonban az izgatás megnyilvánulhat racionális érvek felsorakoztatásával történő meggyőzésben és a társadalom általános értékrendje szerint károsnak ítélt jelenségekkel szemben is, addig az uszításnál, – amelynek szinonimája a lázítás, bujtogatás, ingerlés, biztatás, felheccelés – e kritériumok többnyire teljességgel hiányoznak.” (Legf.Bír.Bfv. X.1105/1997.)

„Aki uszít, nem az értelemhez szól, hanem a primer ösztönöket célozza meg, mások érzelmi világára kíván hatni a szenvedélyek felkorbácsolása révén, számolva azzal, hogy a felszított, ellenséges indulatok kitörhetnek, és fékezhetetlenné válhatnak.” (Legf.Bír.Bf. IV.2211/1997.; BH 1998. 521.)

„Az Alkotmánybíróság határozatainak jogi indoklásában és a Legfelsőbb Bíróság BH 1997. 165. és BH 1998. 521. számú eseti döntéseiben határozott iránymutatást adott arra, hogy a gyűlöletre uszítást miként kell értelmezni. Ezt összefoglalva: nem a véleménynyilvánítási szabadságával él, hanem gyűlöletre uszít az, aki

- erőszakos cselekedetre,
- ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel, akkor
- ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget.

[...] Nem helytálló a Fővárosi Bíróság azon megállapítása, hogy elegendő az elkövető részéről annak előrelátása, miszerint a felkeltett gyűlölet akár kiléphet az érzelmek zárt világából, és mások számára is láthatóvá válik, hanem az előzőekben részletezett hármaskövetelménynek is meg kell felelnie. Nem osztotta az érvelését tekintetben sem, hogy a kirekesztésre felhívás önmagában is bűncselekmény megvalósítását jelenti, ilyet ugyanis a hatályos –, de a cselekmény idején hatályos – Btk. sem tartalmaz. Ugyanakkor a Fővárosi Bíróság ítéletében nem foglalkozik a veszély mértékével annak konkrétságával, valamint az erőszak mértékével sem.” (Fővárosi Ítélet tábla 3. BF. 111/2003/10., közzétéve: „<http://www.itelotabla.hu/hatarotaz.html>”)

Észlelve, hogy a hatályos Btk. 269. §-ában foglalt közösség elleni izgatás egyes tényállási elemei a jogalkalmazók számára nem egyértelműek, a jogalkotó lépéseket tett az elkövetési magatartásra vonatkozó törvényhozói akarat világos kifejezésre juttatására. „Annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság a »gyűlöletre uszít« formát alapjogi szempontból alkalmasnak találta, mégis felmerül a hatályos tényállás elkövetési magatartása megváltoztatásának igénye, amely által a jogértelmezési és jogalkalmazási problémák orvosolhatók lennének.” (Részletes indoklás, T/5179. számú törvényjavaslat a Btk. módosításáról)

Az Alkotmánybíróságnak az Abh1.-ben, majd az Abh2.-ben megjelenő álláspontja alapján az olyan ún. legveszélyesebb magatartások esetében korlátozhatja a jogalkotó a kifejezés szabadságát büntetőjogi eszközökkel, amelyek elérik „az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket magas fokra lobbantó lázongó kifakadás” szintjét, az alkotmányos értékrendben igen magasan álló alanyi alapjogokat veszélyeztetnek, ami egyben a köznyugalom megzavarásához vezethet (e veszély közvetlen és nyilvánvaló).

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a kifejezés szabadsága nem korlátozható olyan módon, hogy a jogi szabályozás leszállítsa a büntetendőség még alkotmányosnak tekintett küszöbét.

A jogalkotó szándéka szerint a gyűlöletre izgatás fogalmába nem

csupán az ún. legveszélyesebb magatartások volnának értendők. „A »gyűlöletre izgatás« olyan magatartás, amely mind a racionális mérlegelést, meggyőzést, mind az azonnali, mérlegelés nélküli indulatkeltést magában foglalja. Ennek az az oka, hogy a gyűlölet kettős természetű: egyrészt fellobbanó, heves indulat, másrészt viszont lehet tartós beállítódás is.” (Részletes indokolás, T/5179. számú törvényjavaslat a Btk. módosításáról)

A gyűlöletre izgatás kifejezés beiktatása mellett az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás külön kiemelése, és e két új elkövetési magatartás együttkezelése egyértelműen azt a törvényalkotói szándékot fejezi ki, hogy az Abh1. alapján az uszítás fogalmi körébe nem tartozó magatartások is büntethetők legyenek. Ezáltal viszont a törvényhozó olymértékben kitágítja a büntetendővé nyilvánított magatartások körét, amely az Alkotmány 61. § (1) bekezdésének szükségtelen korlátozását jelenti.

3.3. A köztársasági elnöki indítvány felveti, hogy az Alkotmánybíróságnak lehetősége van alkotmányos követelményben megállapítani a közösség elleni izgatás tényállásának azon értelmezését, amely összhangban van az Alkotmány rendelkezéseivel. Az Alkotmánybíróság mérlegelte ezt a lehetőséget, és a következőket állapította meg.

Az Alkotmánybíróság először a 38/1993. (VI. 11.) AB határozat rendelkező részében fogalmazta meg, hogy a jogszabály alkotmányossági vizsgálata során a norma megsemmisítése helyett határozattal megállapíthatja azokat az alkotmányos követelményeket, amelyek a rendelkezés alkalmazása során mindenkire nézve kötelezőek.

Az Alkotmánybíróság ezt a hatályos jog kíméletéből és abból a követelményből vezette le, hogy célszerű elkerülni a jogszabály, illetőleg jogszabályi rendelkezés megsemmisítését, ha a jogrend alkotmányossága és a jogbiztonság e nélkül is biztosítható. [Alkotmányos követelményt állapított meg az Alkotmánybíróság többek között a 48/1993. (VII. 2.), az 53/1993. (X. 13.), a 36/1994. (VI. 24.), a 46/1994. (X. 21.) AB a 39/1999. (XII. 21.) AB határozatok rendelkező részeiben, legutóbb pedig a 32/2003. (VI. 4.) AB határozatban.]

Előzetes normakontroll keretében azonban az Alkotmánybíróság az Országgyűlés által megszavazott törvénynek a köztársasági elnök által kifogásolt rendelkezéseit vizsgálja. Nincs érvényesen létrejött jogszabály, mivel a törvény kihirdetése és közzététele a köztársasági elnök vétője következtében elmaradt. Az alkotmánybírósági eljárás tárgyát képező normaszöveg tehát nem része a hatályos jognak, ennek megfelelően az Alkotmánybíróság fogalmilag nem lehet tekintettel annak kíméletére.

Ezt állapította meg az Alkotmánybíróság a 64/1997. (XII. 17.) AB határozatában is, utalva arra, hogy az előzetes normakontroll hatáskörben hozott döntés „vagy »érintetlenül« engedi át a vizsgált törvényjavaslatot a törvényhozási eljárás utolsó szakaszába, a zárószavazásra, vagy – alkotmánysértés megállapítása esetén, a tartalmi követelmények megállapításával – jogalkotási feladatot határoz meg a törvényhozás számára.” (ABH 1997, 380, 387.)

Mindezek alapján, jelen ügyben az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a gyűlöletre izgatás mint új tényállási elem sérti az Alkotmányban biztosított szabad véleménynyilvánítás jogát. A vizsgált tényállás alapján ugyanis lehetővé válna az emberek olyan cselekmények miatti büntetőjogi felelősségre vonása, amely magatartások az Alkotmány 61. § (1) bekezdése alapján védelemben részesülnek.

IV.

1. A köztársasági elnök kifogásolta azt is, hogy „az erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel” fordulattal a törvényhozó előkészületi jellegű magatartást rendel büntetni, önálló, befejezett bűncselekményként, függetlenül attól, hogy a felhívás eredménnyel jár-e. A köztársasági elnök álláspontja szerint ezen elkövetési magatartás kiemelése és önálló bűncselekményként való megfogalmazása felesleges, mert ez a magatartás az uszításban bennfoglaltatik. Ha viszont tisztán immateriális bűncselekményként értelmezzük a „felhívási” tényállást, akkor az sérti az Alkotmány 61. § (1) bekezdését, a felhívás ugyanis nem jár egyéni jogok sérelmének veszélyével.

2. A Btkm. által beiktatott 269. § (1) bekezdés második fordulata alapján büntett elkövetése miatt volna felelősségre vonható az, aki nagy nyilvánosság előtt valamely nemzet, vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport, illetve a lakosság egyes csoportjai ellen erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint önmagában nem alkotmányos sértő, hogy a jogalkotó az erőszakos elemet tartalmazó bűncselekmények előkészületi magatartását sui generis bűncselekményként és nem valamely bűncselekmény előkészületeként bünteti. A jogalkotó szabadságába tartozik annak megítélése, hogy bizonyos elkövetési magatartásokat mely törvényi tényállások alá sorol be. „A bűncselekményeknek a büntető törvényben történő nevesítése, adott magatartásoknak sui generis cselekményként történő szabályozása minden esetben egy adott büntetőpolitika normatív megtestesítését jelenti.” (481/B/1999. AB határozat, ABH 2002, 998, 1012.)

Jelen ügyben sem az előkészületi cselekmény sui generis bűncselekménnyé minősítésének alkotmányosságát vizsgálta az Alkotmánybíróság, hanem azt, hogy törvényhozó – e fordulat beiktatásával – az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított szabad véleménynyilvánítás jogát alkotmányos módon korlátozta-e, vagyis, hogy az „erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel” elkövetési magatartás megfelel-e a véleményszabadság korlátozásakor irányadó alkotmányos mércének.

3. A büntetni rendelt magatartás nem éri el az e határozat III. 2.2. pontjában foglalt büntethetőségi küszöböt. A bűncselekmény az erőszakos cselekményre való felhívással befejezetté válik. A büntetőjogi dogmatikában a felhívás olyan egyoldalú cselekmény, amely alapján az elkövető meghatározott személy(ek)hez vagy általában a nagy nyilvánossághoz szól, és a címzetteket bűncselekmény (jelen esetben erőszakos cselekmény) elkövetésére törekszik rábírní. Az új elkövetési magatartás a rábíró magatartást, illetve rábírní törekvést kriminalizálja, függetlenül attól, hogy a felhívás eljut-e egyáltalán a címzettekhez, a passzív alanyban sikerül-e kiváltani az erőszakos cselekményre vonatkozó akarat-elhatározást, (de az erőszakos cselekmény megvalósítása bármely okból elmarad) vagy a passzív alany visszautasítja az elkövető felhívását.

Nem feltétele a bűncselekmény megvalósulásának, hogy a felhívás konkrét egyéni jogok sérelmével fenyegetsen. A jogalkotó már azt is büntetni rendeli, ha valaki mást vagy másokat erőszakos cselekmény elkövetésére törekszik rábírní. Amennyiben a személyek elleni erőszak megvalósul, az erőszakos cselekményre felhívó személy a Btk. 174/B. § alapján büntethető, mint a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport elleni erőszak

bűncselekmény öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő felbujtója. [A Btk. 174/B. § (1) bekezdése alapján büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki mást valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoporthoz tartozása vagy vélt tartozása miatt bántalmaz, illetőleg erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön.]

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint végül a törvény az előkészületi magatartás bűncselekménnyé alakításával arra tekintet nélkül büntet, hogy a felhívás alkalmas-e a köznyugalom megzavarására. Az „erőszakos cselekményre hív fel” fordulat esetében is irányadó az az Abh1.-ben foglalt megállapítás, amely szerint „a bűncselekményi tényállásba felvett hipotetikus („alkalmas”) vagy tényleges visszacsatolás nélkül (valóban megzavarta a köznyugalmat) a gyalázkodással a köznyugalomban okozott sérelem olyan feltételezés csupán, amely a szabad véleménynyilvánítás korlátozását kielégítően nem indokolhatja. Itt ugyanis a külső korlát megléte, azaz más jog sérelme, maga is bizonytalan”. (Abh1., ABH 1992, 167, 180.) Az „erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel” fordulat esetében a bűncselekmény megvalósulásához nem szükséges a köznyugalom megzavarása, de még az sem, hogy a felhívás a köznyugalom megzavarására alkalmas legyen. A közrend és társadalmi béke ilyen elvont veszélyeztetése viszont nem alapozza meg a büntetőjogi szankció alkalmazását. „A büntetőjognak nem feladata az alkotmányos értékek átfogó védelme, csupán az, hogy ezen értékeket a különösen súlyos sérelmekkel szemben védje.” (Abh4., ABH 2000, 117, 129.)

Minthogy az „erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel” fordulat nem éri el az e határozat III. 2.2. pontjában megállapított büntethetőségi kritériumot, a bűncselekmény megvalósulásának nem feltétele konkrét egyéni alapjogok sérelme, illetve a köznyugalom megzavarása, az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében védett szabad véleménynyilvánításhoz való jog szükségtelen és aránytalan korlátozását jelenti.

V.

1. A köztársasági elnök a Btkm. által a Btk. 269. §-ába iktatott (2) bekezdést, az ún. „becsmérlési” tényállást is alkotmány sértőnek tartja. Az elnöki indítvány szerint a becsmérlési tényállás sérti a véleménynyilvánítás szabadságát, mivel a köznyugalmat elvontan, általánosan védi. E tényállással a törvényhozó lényegesen szélesebben jelöli ki a tiltott magtartások körét, mint ahogyan azt az Abh1. az Alkotmány 61. § (1) bekezdés alapján megállapította. A becsmérlési tényállás, ezen túl, sérti Alkotmány 2. § (1) bekezdésében biztosított normavilágosságot is, mert nem határozza meg egyértelműen a védett jogi tárgyat. A törvényi tényállás a Btk. közrend elleni bűncselekmények fejezetében, a köznyugalom elleni bűncselekmények cím alatt kapott helyet, de a becsmérlés szövege alapján megállapítható, hogy az közvetlenül az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében garantált emberi méltóság alapjoga, illetve az abból fakadó személyiségi jogok, különösen a becsület védelmére irányul.

A köztársasági elnök álláspontja szerint, ha a védett jogtárgy a becsület, akkor pedig sérül az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében elismert emberi méltósághoz való jog részét képező önrendelkezési jog, a törvényhozó ugyanis nem köti magánindítványhoz az emberi méltóságot sértő bűncselekmény üldözését.

2. Az Alkotmánybíróság a becsmérlés kapcsán mindenekelőtt azt vizsgálta, hogy e tényállás az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított szabad véleménynyilvánítás szükséges és arányos korlátozását jelenti-e.

2.1. A Btkm. által beiktatott 269. § (2) bekezdés alapján vétség miatt volna felelősségre vonható az, aki nagy nyilvánosság előtt az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy mást vagy másokat a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt becsmérel vagy megaláz.

Az Alkotmánybíróság annak vizsgálatakor, hogy a becsmérlés, megalázás mint elkövetési magatartás eléri-e a büntethetőségi küszöböt, az Abh1.-ben a gyalázkodási tényállással kapcsolatban megállapítottakat vette figyelembe. Ennek az az oka, hogy a gyalázkodás esetében az elkövetési magatartás a sértő vagy lealacsonyító kifejezések használata, illetve ilyen cselekmény elkövetése (a megvetés kifejezésre juttatása) volt. A jogalkotó a Btkm. megalkotásakor megőrizte az elkövetési magatartást: a sértő, lealacsonyító kifejezések használatát (becsmérlés), illetve az ilyen cselekmény elkövetését, a megvetés kifejezésre juttatását (megalázás).

Ezen elkövetési magatartásokkal kapcsolatban pedig az Alkotmánybíróság az Abh1.-ben a következőket állapította meg. „A köznyugalom fenntartásához nem elkerülhetetlen, hogy a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt sértő vagy lealacsonyító kifejezés nagy nyilvánosság előtti használatát önmagában véve (illetve az ezzel egyenértékű cselekményt) büntetőjogi büntetéssel fenyegetse a törvény.” (Abh1., ABH 1992, 167, 180-181.)

Az Abh2.-ben az Alkotmánybíróság az 1996. évi XVII. törvény 5. §-a által a Btk. 269. §-ába iktatott „illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el” szövegrészt is azért semmisítette meg, mert azon túl, hogy e fordulat nem felelt meg az alkotmányos büntetőjog határozottságot és egyértelműséget előíró követelményének, szükségtelenül korlátozta a véleményssabadságot. Az uszítás szintjét el nem érő közlések az Alkotmány 61. § (1) bekezdésének védelme alatt állnak, ugyanis „csakis az uszítás foglalja magában azt a »bizonyos mérték« fölötti veszélyt, amely a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását megengedhetővé teszi”. (Abh2., ABH 1999, 106, 110.)

Az Alkotmánybíróságnak a politikai beszéd alkotmányos korlátait, ezen belül is a szélsőséges megnyilvánulások büntethetőségét vizsgáló határozatai közé tartozik a 14/2000. (V. 12.) AB határozat (a továbbiakban: Abh3.) is, amely az önkényuralmi jelképek használatát büntető törvényi tényállás alkotmányosságáról döntött. Az Abh3. a véleményssabadság alkotmányos korlátozásának ismerte el az önkényuralmi jelképek terjesztésének, nagy nyilvánosság előtti használatának és közszemlére tételének büntetőjogi szankcionálását, mondván e magatartások alkalmasak a köznyugalom megzavarására és arra, hogy a demokrácia értékei mellett elkötelezett közösségek emberi méltóságát sértsék. Az Abh3. ugyanakkor nem magát a szélsőséges véleményformálást és az ilyen vélemény közlését korlátozza, hanem e vélemény nyilvánításának egyik formáját, módját, bizonyos jelképek használatát. Az Abh3. tehát nem érinti az Abh1.-ben foglalt azon megállapítás érvényességét, hogy önmagában a sértő, lealacsonyító kifejezések használata vagy más, ezzel egyenértékű cselekmény elkövetése az Alkotmány 61. § (1) bekezdésének oltalma alatt áll, amely a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Ahogyan a 33/1998. (VI. 25.) AB határozatban, itt is különbség tehető a

véleménynyilvánítás szabadsága és a vélemény megjelenítése bizonyos formáinak megítélése között. Az Alkotmánybíróság azonban jelen ügyben is hangsúlyozza, hogy „a véleménynyilvánítás módjának meghatározása közvetlenül befolyásolhatja a véleménynyilvánításhoz való emberi jog érvényesülését is. Amennyiben ugyanis a [...] szabályozás e véleménynyilvánítási jog kifejezésének módját indokolatlanul szigorú keretek között tartja (alacsonyán húzná meg a „tűrési” határt), akkor közvetlenül akadályává válna a szabad véleménynyilvánítási jog érvényesülésének is.” (ABH 1998, 256, 260-261.)

A vélemény megjelenítésének egy módját bünteti a Btk. 269/A. §-ában foglalt nemzeti jelkép megsértése törvényi tényállás is, amelyet az Alkotmánybíróság a 13/2000. (V. 12.) AB határozatában az Alkotmányban meghatározott nemzeti szimbólumok és az azáltal megtestesített értékek védelmében szükségesnek talált, és – nem lévén más hatékony jogi szankció – arányosnak az elérni kívánt céllal. E határozatában is hangsúlyozta azonban az Alkotmánybíróság, „a nemzeti jelképeket illető negatív tartalmú vélemények, a jelképek történetére, értékére, közjogi jelentőségére vonatkozó tudományos nézetek, művészi kifejezések, illetőleg kritikák hangoztatása, esetleg megváltoztatásukat vagy eltörlésüket célzó javaslatok kifejezésre juttatása, értelemszerűen nem eshet büntetőjogi szankcionálás alá, hanem része a véleménynyilvánítás alkotmányos szabadságának.” (ABH 2000, 61, 71.)

Az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata alapján tehát az uszítás szintjét el nem érő gyalázkodó, becsmérő típusú véleményközlés, minthogy az Alkotmány 61. § (1) bekezdésének védelme alatt áll, nem büntethető. A megvetés kinyilvánítása önmagában nem jár erőszakcselekmény nyilvánvaló és közvetlen veszélyével, és sok esetben egyéni jogok sérelmével sem fenyeget.

2.2. Az Alkotmánybíróság által az Abh1.-ben megsemmisített gyalázkodás és a jelen alkotmánybírósági eljárásban vizsgált becsmérési tényállás közötti egyik lényeges különbség azonban éppen az, hogy a gyalázkodás esetében a bűncselekmény megvalósult abban az esetben is, ha a közlés a körülmények folytán nem járt annak veszélyével sem, hogy az egyéni jogokon sérelem esett volna.

A becsmérési tényállás, ezzel szemben, materiális bűncselekmény, amely tényállási elemként az emberi méltóság sérelmét követeli meg. Önmagában azonban az emberi méltósághoz való jog sérelme kitétel nem teszi elkerülhetetlenül szükségessé a speciális büntetőjogi tényállást. A szólásszabadság korlátozásakor nagy súllyal esik ugyan latba a személyiségvédelem, de az alapjogok közötti mérlegelés során is vizsgálendő, hogy az alkalmazott jogalkotói korlát elengedhetetlenül szükséges-e a személyhez fűződő jogok védelme érdekében, vagy a hatékony személyiségvédelem más, a szólásszabadságot kevésbé korlátozó eszközzel is biztosítható. A hatályos jog alapján, amennyiben a sértett személye megállapítható, becsületesének védelme érdekében a jogaiban sértett – legyen a becsmérés oka bármely csoportéhoz tartozása vagy egyéb más lényegi tulajdonsága, személyes adottsága – a polgári jog és a büntetőjog már meglévő eszközeivel élhet. [Jelenleg a Ptk. 84. § (1) bekezdése alapján személyiségi jogi pert indíthat, illetve a Btk. 179. §-a és 180. §-a alapján rágalmozás vagy becsületsértés miatt kezdeményezheti a büntetőeljárás megindítását.]

A Ptk. 85. § (1) bekezdése alapján azonban a személyhez fűződő jogok csak személyesen érvényesíthetők, és a bíróságok a

valamely közösséget érintő lealacsonyító kifejezések közlése esetén a felperes (mint az érintett csoport meg nem nevezett és be nem azonosítható tagja) keresetiségi jogának hiánya miatt elutasítják a személyiségi jogi keresetet.

A bírói gyakorlat alapján rágalmazás is csak abban az esetben állapítható meg, ha annak sértettje konkrétan felismerhető, személyileg meghatározható. „Nem szükséges ugyan a sérteni szándékolt személy néven való nevezése, de mellőzhetetlen annak olyan módon való megjelölése, körülírása, hogy kétséget kizáróan megállapítható legyen: az elkövető a kérdéses személyt sértette.” (BJD 1953-1963, 1190.) (A már hatályban nem lévő 1972. évi IV. törvény 47. §-a alapján az elvi döntés kötelező volt a bíróságokra.) Rágalmazás és becsületsértés miatt büntetőeljárást is akkor kezdeményezhet a sértett, ha a sértő kijelentésben a neve ugyan nem szerepel, de kiléte egyértelműen azonosítható. (BH 1994. 8., BH 2001. 99.)

A Btkm. által beiktatott Btk. 269. § (2) bekezdés megalkotása azt a törvényhozói szándékot fejezi ki, hogy abban az esetben, ha a sértettek személye nem állapítható meg, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatti becsmérlés esetében az emberi méltósághoz való jog sérelme önmagában megalapozza az ügyész fellépését és a büntetőeljárás hivatalból indítását. Minthogy a becsületsértés és rágalmazás törvényi tényállások sértetti legitimáció hiányában nem alkalmazhatóak a becsmérlési tényállásban megfogalmazott magatartásokra, a törvényhozó szükségesnek vélte egy, a sértettek felismerhetőségét meg nem követelő büntetőjogi tényállás megalkotását, amely abban az esetben is biztosítja a személyiségi jogsérelem orvoslását, ha az az egyént valamely csoporthoz, közösséghez tartozása miatt érte és a sérelmet szenvedett személyében nem azonosítható.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint azonban a jogalkotónak figyelemmel kellett volna lennie az Abh1.-ben foglalt azon megállapításra, amely szerint „[a] gyalázkodásra bírálattal kell hogy feleljen. E folyamatba tartozik az is, hogy számolni kelljen magas kártérítésekkel. Büntetőjogi büntetésekkel azonban nem a közvéleményt és a politikai stílust kell formálni – ez paternalista hozzáállás –, hanem más jogok védelmében az elkerülhetetlenül szükséges esetekben szankcionálni.” (Abh1., ABH 1992, 167, 180.)

Jelen esetben ugyanis a törvényhozó az emberi méltósághoz való jog és a köznyugalom védelme érdekében a becsmérlés büntetőjogi szankcionálásával a vélemény szabadságot nem a lehető legkisebb mértékben korlátozó eszközt választotta. A büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az ultima ratio, és a büntetőjogi szankció feladata a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek. (Abh1., ABH 1992, 167, 176.) Ahogyan azt az Alkotmánybíróság a rémhírterjesztés törvényi tényállásának alkotmányosságát vizsgáló határozatában megállapította, „[a] büntetőjogi eszközrendszer ultima ratio szerepe kétségtelenül azt jelenti, hogy akkor alkalmazandó, ha más jogági eszközök már nem elegendőek. Ugyanakkor ennek megítélésénél az Alkotmánybíróság nem a jogrendszer adott állapotát tekinti irányadónak, hanem figyelemmel van fejlesztésének lehetőségeire is. A jogi eszköztár hiányossága önmagában nem érv valamely magatartás bűncselekménnyé nyilvánítása mellett, nem teszi sem szükségessé, sem arányossá az alkotmányos alapjog büntetőjogi korlátozását.” (Abh4., ABH 2000, 117, 129.) Minthogy léteznek a szólásszabadságot szűkebb körben és kevésbé kíméletlenül korlátozó, mégis hatékony eszközök a személyiségvédelemre, közelebbről a becsmérlési tényállásban foglalt elkövetési

magatartások elleni fellépésre, az Alkotmánybíróság a becsmérlés vagy megalázás magatartások esetében az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében foglalt szabad véleménynyilvánításhoz való jog aránytalan korlátozásának tartja a büntetőjogi szankció kilátásba helyezését.

2.3. Az Alkotmánybíróság a becsmérlési tényállás kapcsán is megvizsgálta, nem csupán jogalkotói feltételezés-e a köznyugalom megzavarása. Az Abh1.-ben vizsgált gyalázkodás bűncselekmény esetében nem volt tényállási elem a sértő kifejezés köznyugalom megzavarására alkalmas volta, a közrendet elvontan védte e törvényi tényállás. A becsmérlési tényállásnál ugyanez a helyzet. Nem állítható, hogy minden, az emberi méltóságot sértő, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt történő becsmérlés vagy megalázás egyben a köznyugalom megsértésének közvetlen és nyilvánvaló veszélyével jár. A bűncselekményi tényállásba felvett hipotetikus vagy tényleges visszacsatolás hiányában (a közlés alkalmas a köznyugalom megzavarására, illetve, hogy valóban megzavarta a köznyugalmat) a köznyugalomban okozott sérelem feltételezés, amely nem elegendő a véleményszabadság alapjogának korlátozására.

A fentiek alapján az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a Btkm. által a Btk. 269. § (2) bekezdésébe iktatott becsmérlési tényállás szükségtelenül és aránytalanul korlátozza az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított szabad véleménynyilvánítás jogát.

Az Alkotmánybíróság jelen ügyben - az Abtv. 35. § (1) és (2) bekezdéseinek megfelelően eljárva - a Btkm. 1. §-ának alkotmányellenességét állapította meg.

A határozatban foglalt megállapításokra és az abból következő döntésre tekintettel az Alkotmánybíróság nem vizsgálta a köztársasági elnök által felvetett egyéb tartalmi észrevételeket.

Az Alkotmánybíróság e határozatát az abban foglaltak közérdekűségére tekintettel tette közzé a Magyar Közlönyben.

Dr. Holló András
az Alkotmánybíróság elnöke

Dr. Bagi István
alkotmánybíró

Dr. Bihari Mihály
alkotmánybíró

Dr. Erdei Árpád
alkotmánybíró

Dr. Harmathy Attila
alkotmánybíró

Dr. Kiss László
alkotmánybíró

Dr. Kukorelli István
előadó alkotmánybíró

Dr. Strausz János
alkotmánybíró

Dr. Tersztyánszkyné Dr. Vasadi Éva
alkotmánybíró